

איתמר אדלשטיין

הכי בסיסי

שאלות ותשובות על מסורת,
אמונה ומנהגי היומיום היהודיים

תוכן

11	ברכת האלוף (מיל') חגי טופולנסקי
12	ברכת הרב חיים דרוקמן
13	ברכת הרב דוד לאו
14	ברכת הרב יעקב צ'קוטאי
15	ברכת הרב נחום אליעזר רבינוביץ'

17	הקדשה
21	תודות

הקדמה

23	לגלות את הידוע
----	----------------

סוגיה ראשונה

31	דנ"א לאומי – כיצד אפשר לקבוע מיהו יהודי?
----	--

סוגיה שנייה

40	המלאך גבריאל והמלך פרנץ יוזף – מהי חשיבות תפקיד הסנדק?
----	--

סוגיה שלישית

51	רבי אריה לויין ושבת בקריה – מדוע חובשים כיפה?
----	---

סוגיה רביעית

61	נאום בלעם וספרות עגנון – מה היא מעלת תפילה בבית כנסת?
----	---

סוגיה חמישית

72	רק תגיד אמן – מי יכול להצטרף למניין?
----	--------------------------------------

סוגיה שישית

שני קדישים בירושלים – מהי סיבת אמירת הקדיש?

82

סוגיה שביעית

נע ונר – למה יהודים מתנדנדים בתפילה ובלימוד?

94

סוגיה שמינית

אומן, וינה ומירון – האם מותר לעלות לקברי צדיקים?

105

סוגיה תשיעית

בחייהם ובמותם נפרדו – למה קוברים גויים ויהודים בנפרד?

118

סוגיה עשירית

מהסוף להתחלה – מהו דין אכילת בשר אחרי חלב?

127

סוגיה אחת עשרה

שכיל החלב – מהו דין חלב נוכרי בימינו?

134

סוגיה שתים עשרה

החברים הטובים של האדם – האם מותר לגדל בעלי חיים?

143

סוגיה שלוש עשרה

לתת ולקחת – מדוע "שונא מתנות יחיה"?

150

סוגיה ארבע עשרה

ספירת מלאי – איך צריך לספור יהודים?

163

סוגיה חמש עשרה

השירות המשותף – מה הבעיה בשמיעת שירתן של נשים?

173

סוגיה שש עשרה

הכי בבית בעולם – האם מותר לטוס לחו"ל?

182

סוגיה שבע עשרה

יש שופטים בירושלים – מדוע לא מחדשים את הסמיכה והסנהדרין?

193

סוגיה שמונה עשרה

החג והלילה הלכן – מה לומדים בתיקון ליל שבועות?

205

סוגיה תשע עשרה

סידור אחר בבירקנאו – היכן היה אלוקים בשואה?

217

סוגיה עשרים

ספרא וסייפא – על חשיבות מסלולי הגיוס התורניים

230

מדרג המצוות – בין פראג למצפה רמון

245

אינדקס רבנים ושו"תים

265

ביוגרפיות המחברים המוזכרים בספר

269

ברכת האלוף (מיל') חגי טופולנסקי

לשעבר ראש אגף כוח אדם וראש מטה חיל האוויר

"שִׁמְעָה עֲצָה וְקַבֵּל מוֹסֵר לְמַעַן תִּחְפָּס בְּאַחֲרִיתָךְ" (משלי יט, כ)

ספר זה נוגע בכולנו, יהודים באשר הם.

הוא עושה זאת דרך נקודות מבט רחבות ורב ממדיות על מורשתנו רבת השנים, על תורתנו, והסיבות להרכבה ממנהגינו ושגרת חיינו כיום. בספר, איתמר, כקצין בצה"ל וכן ישיבה, מיטיב להביא לקורא הסברים מלומדים על סוגיות רלוונטיות ואקטואליות במצוות ובתרבות היהודית ובכך לטעת בנו הבנה על פעולות ומעשים שלחלקנו נראים פחות מובנים.

השפה ודרך הכתיבה הבהירה מאפשרות לכל אחד מאיתנו להבין ולהתחבר בקלות לתוכן ולמושגים, דבר אשר בעיני הוא חשוב ביותר, היות שהתורה וסיפורנו כולנו אינם שייכים לזרם כזה או אחר.

הספר מהווה הוכחה נוספת לכך שצה"ל, כצבא עם, הוא מקום שבו פוגשים ומכירים את החברה הישראלית כולה, דבר המחזק את השותפות והמחויבות ההדדית בין כלל חלקי האוכלוסייה.

כולי תקווה שספר זה יהווה עוד כלי לקרב לבבות בין חלקי העם ויגביר את האמון והשותפות בין כולנו. הרי בכך תלוי עתיד מדינתנו.

"מְכַלְמֵלְמֵדֵי הַשְּׂכֵלְתִי" (תהלים קיט, צט) וכך גם הפעם, למדתי והתרשמתי רבות מספר זה אשר כתב פקודי המוערך איתמר אדלשטיין, ובטוחני כי רבים ימצאו בו מקור להרחבת הידע והעושר התרבותי והתורני.

"לֹא־תִקֶּם וְלֹא־תִטֹּד אֶת־בְּנֵי עַמֶּךָ וְאַהֲבַת לְרַעְךָ כְּמוֹךָ" (ויקרא יט, יח)

ברכת הרב חיים דרוקמן

ראש ישיבת 'אור עציון' ויו"ר מרכז ישיבות ואולפנות 'בני עקיבא'

מרכז ישיבת בני-עקיבא
אור-עציון
ישיבת גבוהה-הסדר

בט"ח, שבט התשע"ח

הרב חיים דרוקמן ראש הישיבה

לכבוד

איתמר אדלשטיין

הרבה שלום וברכת ד'!

ראיתי את ספרך "הכי בסיסי", בו הנך מסביר עניינים שונים ביהדות, כשאתה מברר אותם ממקורותיהם.

דברים אלה יש להם ערך רב, במיוחד שהנך מתייחס לעניינים שיש להם משמעות מיוחדת למציאות שלנו.

"דע את אֱלֹהֵי אֲבִיךָ" (דברי הימים א', כח ט) מצוה דוד לשלמה בנו, קודם כל "דע את אֱלֹהֵי אֲבִיךָ". הידיעה חשובה ביותר. ההכרה האמיתית היא חיונית. אנחנו חיים במציאות בה הבורות מושלת, וחוסר הידיעה וההכרה ממש משווע.

על כן, לספרך זה, שבא להסביר עניינים באורח החיים היהודי, ישנה חשיבות רבה, ובודאי שיש לו חשיבות מיוחדת במציאות שלנו, כדי שקודם כל יכירו עניינים אלו באמיתותם.

ישר כחך!

בברכת התורה והארץ,

חיים דרוקמן

ברכת הרב דוד לאו

הרב הראשי לישראל

David Lau
Chief Rabbi Of Israel
President of The Chief Rabbinic Council

בס"ד, א' שבט, תשע"ח
17 ינואר, 2018
הסל - 166

דוד לאו

הרב הראשי לישראל
נשיא מועצת הרבנות הראשית

לכבוד

איתמר אדלשטיין הי"ו

תורת ישראל נקראת תורת חיים. במדרש רבה איתא (בראשית א, א) על הפסוק: "ואהיה אצלו ואהיה שעשועים יום יום" (משלי ח, ל), "התורה אומרת אני הייתי כלי אומנותו של הקב"ה, בנוהג שבעולם מלך בשר ודם בונה פלטין אינו בונה אותה מדעת עצמו אלא מדעת אומן, והאומן אינו בונה מדעת עצמו, אלא דיפתראות ופינקסאות יש לו, לדעת איך הוא עושה חדרים, היאך הוא עושה פשפשים, כך היה הקב"ה מביט בתורה, ובורא את העולם". אין סתירה בין מציאות החיים לתורה, להיפך. התורה היא התבנית ובה המפרטים שהורו את הדרך כיצד העולם יכרא. והכל כדי שנוכל לקיים מצוות התורה שהיא מהות החיים וחלק בלתי נפרד מהם.

עברתי על מה שכתבת, וראיתי שהיטבת לשלב בין דבריהם של גדולי התורה ובין מציאות החיים, ובכך זכית לעורר, לסקרן וליתן מבט מרתק ומעניין על הבנת התורה והמציאות.

ראיתי שראשי הישיבה שלך שיבחו מקחך ואני מצטרף לברכתם ומוסיף גם תפילה שתקדש שם שמייס במעשיך, עלה והצלח על דרך האמת.

מבכרך בכל לב

דוד לאו

הרב הראשי לישראל

ברכת הרב יעקב צ'קוטאי

רב העיר מודיעין-מכבים-רעות

לשכת הרבנות-מודיעין מכבים רעות
THE CHIEF RABBINATE
OF MODI'IN

י"ג חשוון תשע"ח

לסדר "כי ברך אברכך" תשע"ח

הובאו לפניי גיליונות הספר, "הכי בסיסי", מעשה ידי אומן, חמד בחורים, כב' מכובדנו היקר איתמר אדלשטיין נ"י, אשר ליקט וחיבר ספר זה ובו סוגיות ערכיות בעולמנו, במגוון נושאים אשר מעסיקים את החברה הישראלית ביום-יום ואשר רבדים בחברה מעלים סוגיות אלו חדשים לבקרים.

כב' מכובדנו איתמר סלל דרך בהנגשת הסוגיות ההלכתיות אל לב הקורא, כדי שנוכל להבין את הפנימיות של גדרי ההלכה בסוגיות המונחות לפתחי החברה הישראלית. ולא לפסוק הלכה התכוון המחבר, אלא לפרוס וללכץ שאלות ערכיות אלו כדי שכל אחד יוכל להבין ולקבל, ומהלך הוא בשבילי הראשונים והאחרונים ופוסקי דורנו.

כתב זאת המחבר בלשון של החברים הצעירים שבדורו, אשר עברו יחד מסלול ישיבתי וצבאי ובניחוח של סלנג ישראלי עכשווי.

ובהיות שאני מכירו מזה כמה שנים, אברכהו, שיפוצו מעיינותיו החוצה, להגדיל תורה ולהאדירה, לזכות את הרבים בהנגשת תורה לכל דורש. והיה כעץ שתול על פלגי מים, אשר פריו ייתן בעיתו, וכל אשר יעשה יצליח. ויעלה מעלה מעלה בתורה, לגאון ולתפארת. ויזכה לכתוב עוד חיבורים נאים המפארים את ארון הספרים היהודי.

ברכת הרב נחום אליעזר רבינוביץ'

ראש ישיבת ההסדר 'ברכת משה' במעלה אדומים

ישיבת ברכת משה - מעלה אדומים (ע"ד)
YESHIVAT BIRKAT MOSHE - MAALEH ADUMIM

לכבוד תלמידי היקר ובן ישיבתנו
איתמר אדלשטיין הי"ו

שמחתי לשמוע שאתה עוסק בכתיבת ספר על סוגיות תורניות במרכז השיח בימינו. אני מאחל לך הצלחה רבה במטרה לפתוח בפני צעירים דרכי חשיבה על תורה ומצוות.

דע לך שהאחריות המוטלת עליך היא גדולה מאוד ואני מאמין ומקווה שמהשמיים יסייעו שדבריך יקרבו קוראים רבים לחשיבה מעמיקה ואמונה בהירה.

עצם הרצון לכתוב ספר שיקרב צעירים יהודיים לאבינו שבשמיים – הרעיון הזה הוא חשוב מאוד, ומתוך שסיפרת לי על הספר, אף שלא קראתיו, אני מאחל לך הצלחה גדולה ויהי רצון שתגדל בתורה, תבורך מן השמיים ותפתח שערים לרבים להתעלות רוחנית ולעבודת השם.

חכו"ח למען כבוד התורה ולומדיה,
נחום אליעזר רבינוביץ'

הקדשה

פעמים שעושה הקדוש ברוך הוא חנינה עם מי שאינו ראוי,
ופעמים שהוא יורד לגנו לערוגות הבושם, רועה בגנים ולוקט
שושנים. יודע בעל התאנה אימתי הוא לוקט את תאנתו. ומי
יכול לכוון כוונותיו לכוונתו של יוצר האדם.

הרב חיים סבתו, תיאום כוונות, ידיעות ספרים 1999

את הספר אבקש להקדיש לשלושה אנשים.

הראשון הוא סבי, סבא בנימין (בני) אדלשטיין ז"ל. עשור וחצי
עברו מאז פטירתו, אך מעשיו, רוחו, מבטו וחנו עודם נוכחים בחיינו.
סבא בני, שהנני נכדו הבכור, קיים ברמ"ח איבריו את שאמר דוד
בן גוריון: "היה אוהב את האדם". הוא ביקש שלום ורדף אותו, אהב
את הבריות כולן וקירבן לתורה. נכון היה להעניק מעצמו ללא גבול
וסייג למען משפחתו, חבריו, לקוחותיו וכל אדם באשר הוא.
בכל אירועי הקהילה היה סבא בני לדמות הראשית. מנחה מחונן,
נואם בחדר עליון, שהפגין כריזמה שופעת, ידע אין סופי וחוש הומור
מדויק, ומעבר לכול – בעל לב מבין, קשוב ומכיל, שגם כאשר פסק
מלפעום בחזהו שלו, נותר פועם בלבבות אוהביו.

רבות מהסוגיות המופיעות בספר נוסו כשיעורים בערבי הלימוד
שקיימה המשפחה לעילוי נשמתו של סבא בני, שם דנו והעמקנו בהו

יחדיו – משפחתו ומוקירי זכרו. על כן, הרי שסבא בני הוא שותף מלא בספר זה, שלי שלו הוא, ויהיה הלימוד לעילוי נשמתו.

נוסף על כן, אבקש לחרוג מהמקובל ולהקדיש את הספר לזוג ילדים קטנים שלא פגשתי מעולם. בשנת 1944 נשלחה סבתא רבתא שלי רבקה (רז'י) פרקש מביתה שבהונגריה לאושוויץ. יחד עמה הועלו לרכבת חמותה ושני ילדיה הקטנים – שמואל ויצחק. סבתא רז'י שרדה את מחנה המוות, עלתה לארץ והקימה משפחה חדשה. בעלה, חמותה, רבים מבני משפחתה ושני בניה, כמו רבים מבני קהילות הונגריה, עלו בסערה השמימה בתוך דקות ספורות מרגע הגעתם לפלנטה ההיא.

ביום הנעילה של מסע "עדים במדים" לפולין שבו השתתפתי, ברגע השיא של הביקור באושוויץ-בירקנאו, ביצעתי מעשה שהוא ודאי אסור. בכל אחד משני המחנות, ברגע של חוסר תשומת לב מצד המדריכים המקומיים, הרמתי אבן קטנה והנחתי אותה בכיס המדים. עוד באותו לילה עשו שתי האבנים הללו את דרכן לישראל. על קברה של סבתא רז'י בחיפה נחרטו שמות שני בניה שנספו באושוויץ. שבועות ספורים לאחר מכן, ביום השנה לפטירת סבתא רז'י, הונחו שתי האבנים על קברה – אחת ליד שמו של שמואל ואחת ליד שמו של יצחק.

שני ילדים יהודים אלו, שגבעול חייהם נגדע רק בשל הגזע שאליו השתייכו, לא זכו לשלושת הדברים שהם החשובים ביותר בעיני – לימוד תורה בשיבה, שירות בצבא ההגנה לישראל ומגורים בארץ ומדינת ישראל.

ולא סתם אנו נוהגים להניח אבנים על קברי אבותינו – המילה אבן, כך שמעתי פעם מהרב מאיר גולדוויכט, הרי היא ראשי תיבות: "אב, בן, נכד". ביטוי מופלא של המשכיות ורציפות.

כתיבת הספר, העוסק בדיוק בנושאים אלו, היא ההזדמנות שלי

לבקש להשלים לשמואל ויצחק מעט מן הדברים שלא זכו להם. במקום לשבת בהיכל השם, הם נרצחו על קידוש שמו. פולין, ולא ירושלים, היתה תחנתם האחרונה.

בסוף אותו מסע למחנות המוות נשאל כל אחד מהמשתתפים כיצד הוא ישמר את החוויות שצבר. אז זוהי הדרך שלי – הנצחה זו, נוסף על היבט שיתוף לימוד התורה שבה, הרי שהיא כתזכורת לעצמנו כמה גדול החסד המאפשר לנו להיות עם חופשי בארצנו, ארץ ציון וירושלים.

"נָתַתִּי לָהֶם בְּבֵיתִי וּבְחוֹמֹתַי יָד וְשֵׁם טוֹב מִבָּנִים וּמִבָּנוֹת שֵׁם עוֹלָם אֶתְנֶנָּה לָאֵשֶׁר לֹא יָכַרְתָּ" (ישעיהו נו, ה).

תודות

דוד המלך, בספר תהלים (צב) לימד אותנו כי "טוב להודות".
אני חש את הזכות להיות חייב תודה לקדוש ברוך הוא ולרבים
וטובים שסייעו לי לכל אורך הדרך של כתיבתו והפקתו של ספר זה.
אותם שעזרו להפוך רעיון קטן שהחל במגרש המסדרים של כה"ד 1
אי שם בנגב, לכרך שבידיכם.
ראשית, אודה למשפחתי, להורי עידית ואיתן, אחי ואחיותי, יהונתן,
שירה, רוני ונטע, על כל שקיבלתי מהם, על הייעוץ, העזרה והתמיכה
ללא סייג.

עולמי התורני נבנה לאורה של ישיבת ההסדר ברכת משה במעלה
אדומים. ישיבה זו, המחנכת את תלמידיה למצוינות לימודית לצד
הכרת נפש האדם ונועם מידות, המדריכה את בניה לקיים את עולם
התורה בעולם המעשה, היא כר גידול מופלא לכל מי שחשקה נפשו
בתורה. אודה למורי ורבותי, ראש הישיבה וזקן ראשי ישיבות ההסדר,
הרב נחום אליעזר רבינוביץ', שרבים מפסקיו שזורים בספר ואשר
עלה בחלקי להיות משומעי תורתו ולהיוועץ עמו בהליך הכתיבה.
לראש הישיבה הרב חיים סבתו, לרב אליאב פלהיימר ולרב צבי הבר,
איש ספרא וסייפא ששיתף מניסיונו ועושר ידיעותיו והדריכני לאורך
כל הדרך. כמו כן אני חב את תודתי לכל רבני הישיבה שלימדוני,
לתלמידיה ולצוות המנהל, כמו גם לד"ר יוסי לונדין ורבני הישיבה

התיכונות דרכי נעם בפתח תקווה שבה למדתי, לרב גדעון אוסטרוב, לרב אשר דייטש ולרבים נוספים. הכרת טובה מיוחדת לי לרבה של מודיעין, הרב יעקב צ'קוטאי, שביצע הגהה מעמיקה, הלכתית ולשונית, תמך וחיזק.

מן העבר המקביל אני חש זכות גדולה להביע את הערכתי למפקדי וחיילי בשירות הסדיר בצה"ל. לאלוף (מיל') חגי טופולנסקי, ותא"ל ערן שני, אנשי הדר, ישרים וערכיים, שחתרו להשכנת שלום וחיבור בין קצוות העם. כמו כן, תודתי לאנה לביא, לתא"ל מירב קירשנר, ולכל השותפים לעשייה בחטיבת התכנון שעיינו בספר וסייעו לי לעצב את המוצר המוגמר. הכרת הטוב חשובה במיוחד היא לחברי וחברותי בפלוגת ארבל בבה"ד 1 ולשותפים בדרך הצבאית כולה. הם ששאלו את השאלות המופיעות כאן, שהביעו עניין רב וטהור בהבנת עולם בית המדרש וביכולת ליצור מתוכו שיח מאחד ובונה. שמחתי לשמוע מהם כי הספר העניק בידיהם את המפתחות להבנת עולמם של חייליהם, וכי מצאו אותו מרכיב חשוב לדיאלוג.

האמת היא, שלו הדבר היה תלוי בי, הספר המונח לפניכם היה נותר כקובץ במחשב הפרטי שלי. אך היו שחשבו אחרת. מר משה גוטמן ואיגוד הישיבות הציוניות הגבוהות, מר אודי דרור מהאגף הביטחוני חברתי במשרד הביטחון, ומעל כולם מר אליעזר דייטש ואיגוד ישיבות ההסדר, היו הדינמו שהניע, עודד, יזם והוביל את המהלך כולו. תרומתכם כבירה ואין מילים בפי להודות לכם על הושטת היד והמוכנות לעשות כל שנדרש כדי שהספר יקום ויהיה. וכמובן, לאלון זומר ורון צ'קוטאי, וכל חבריי שקראו וייעצו בהליך הכתיבה וההוצאה. אשריכם.

לעמיחי ברהולץ היקר ולצוות המעולה של הוצאת 'ידיעות ספרים', שהפכו את התהליך לחוויה בפני עצמה, ברגישות וחקן, ברוח לב ובמקצועיות שאין דומה לה. תודה עמוקה לכולכם.

הקדמה

לגלות את הידוע

ערב שבת פרשת ויקרא, בדרך לכותל. ההשלמה החיילית, הקורס המסמך לדרגות קצונה לאחר סיום בה"ד 1, יצאה ל "שבת חינוך" בירושלים. המדריכים מהקרן למורשת הכותל כבר מתורגלים: טרם עברו עשר דקות מרגע שהגענו אל רחבת הכותל, ומיד הם פותחים בקבלת שבת ומתחילים לרקוד. המופעלים – חמישה עשר צוערים גברים, אחד מהם דתי, כולם לובשי מדים וחובשי כומתות על הראש. ההתחלה של האחרונים מהוססת מאוד, מגניבים חיוכים נבוכים זה לזה. חולפות שתיים שלוש דקות, והניסיון שלא ליצור קשר עין כושל. הסטת המבטים לצד לימדה שיש עשרות שעומדים וצופים בנו. חלקם, בעיקר יפנים, גם מצלמים בהתרגשות מלווה בתנועות ידיים מהירות. שני מטרים אחורה, מניין של צעירים אמריקאים בני 15-16, כמעט אותו נוסח רק במבטא אחר. גם הם רוקדים. עוברות כמה דקות אבל המובן מאליו קורה – שני המעגלים מתאחדים, ועוד עשרות מבאי הכותל מצטרפים אל המעגל הגדול באמצע הרחבה. חילונים ודתיים, יהודים ותיירים. זום אאוט לרגע, מבט על הקבוצות הללו, והנה תמונה חדה וברורה, מוחשית ממש: המעגל הזה, המורכב מחרדים, דתיים, חילונים, עולים חדשים ותושבים ותיקים, עם כיפה על הראש או אייפון מצלם ביד, הוא הסיפור של המדינה שלנו ולא ניתן להתעלם ממנו.

לא פעולה – זהו מעין אינסטינקט. אין כל רגש שמצטרף לפעולה הבסיסית הזאת. בכל פעם שאנו סופרים כמה חניכים הגיעו לפעילות בתנועת הנוער, נקפיד לספור רק לפי תיבות פסוקים כמו "הושע את עמך" – העיקר לא אחת, שתיים, שלוש. חשבנו פעם למה? האם הקדשנו מחשבה לשאלה מדוע ישנם הברלים בקבוצה בין יהודים ללא יהודים? או למה כהונה למשל נקבעת על פי האב, אך על עצם היות האדם יהודי אמונה דווקא האם?

אצלי, הדברים הללו הוצפו כולם במהלך השירות הצבאי. ביציאה מהרוטינה, מהחממה כפי שמכנים אותה בחיבה או בלעג – תלוי מאיזה צד, נולדה ההזדמנות הראשונה לחשוב על השאלות האלו לעומקן. אודה, היתה זו הזדמנות שנבעה מצורך, הכרח ממש. מתוך שהזדמן לי להיות דתי יחיד כמעט בחלק משלבי השירות, כל מילה שאמרתי קיבלה תוקף כמו הנחיה רשמית של הרב הראשי. עבור מי שלמד בסך הכול שנה וחצי בישיבת הסדר, זהו נטל בלתי מבוטל. ולתוכנו פנימה – כאשר אדם שאינו חי את המערכת שואל אותך שאלה על צעד כל כך בסיסי ומובן מאליו עבורך ואתה מגלה שלמעשה אינך יודע להצדיק את הפעולה כראוי – כאן נרשמת בעיה אך גם מתחיל תהליך תיקון. כאן מתחדדת ההבנה שלבצע אקט שאיני יכול להסביר אותו לעצמי, זהו צעד שעלול לערער את כל תפיסת המעשה, ולכן מוטלת חובה פרקטית ומוסרית להעמיק בכל אותן שאלות ותהיות.

יתרה מזאת, יש סף שבו מתחדדת ההבנה שאיננו יכולים להתבסס על אמונת אבותינו והצלחתם שלהם. סיוון רהב מאיר הביאה באחד משיעוריה המרתקים קטע שכתב הרב מאיר איזנשטט שמסביר בצורה מדויקת את התחושה הזו: "אם היינו אומרים אלוקי אברהם יצחק ויעקב – הייתי יכול לומר שאברהם היה חוקר ראשון ובניו סמכו על אמונתו... לכן אנו אומרים 'אלוקי' אצל כל אחד ואחד – כל אחד

משם ממשיכים לסעודת ליל שבת. אחרי דבר תורה שמתחיל במצוות הקורבנות, עובר דרך אש התמיד ומסתיים אצל נפוליאון מחד גיסא ורועי קליין מאידך גיסא, חוזרים לאכסניה, אבל ממש לא לישון. פתאום יש המון שאלות לברר: האם מותר לחילוני להצטרף למניין? מהם המלאכים? האם השטן יכול לחלוק על הקב"ה? למה היהדות נקבעת לפי האם ולא האב? האם היהדות גזענית? מה זה בדיוק איסור נגיעה? מה עושים כל יום בשיבה משש בבוקר עד אחת עשרה בלילה? מה איברתם ביהודה ושומרון? בסוף, אנחנו מסיימים בלימוד ממסכת אבות, מרחיבים בחלק של "על שלושה דברים העולם עומד: על הדין, ועל האמת ועל השלום", ומשם ל"איזהו חכם/גיבור/עשיר/מכובד". הלקחים של מסכת אבות רלוונטיים מתמיד. באמצע עוצרים, אחד המפקדים מאוד רוצה ללכת לקבר דוד המלך, ממש פה קרוב, ואנחנו מצטרפים אליו. שבת אחת, שמסבירה את אמרת חז"ל על הגאולה שתבוא אם רק ישמרו ישראל כולם – שבת אחת.

השבת ההיא היתה לא רק חוויה מיוחדת אלא גם קריאת כיוון. הווי החיים הדתי נוטה לשגרתיות ומורכב מפעולות קבועות שחוזרות על עצמן בסדר מעגלי. התבנית המתוחמת הזו מובילה אותנו הרבה פעמים לפספס את החוויה העמוקה, את התמונה הגדולה. אך לא רק. כל אותן הפעולות שאנו עושים כמצוות אנשים מלומדה, נתפסות כנדבכים שוליים בחוויה הדתית ובצורך שלנו להעניק להן מקום, זמן ומחשבה בהווי היומיומי. ישנן מצוות שיוצרות סביבן רחש, התרגשות, דריכות. מנגד, ישנן מצוות רבות שמורגשת בהן שחיקה.

האתגר הראשון שמוצב מול האדם מקיים התורה והמצוות בהיבט הזה, הוא היכולת להחיות את הרגש בקיום המצווה. את ההתרגשות, את הניצוץ – המילה שבה הגדיר הבעל שם טוב את החסידות. האתגר השני הוא לדעת לרגע לעצור ולהרחיב את זווית ההתבוננות שלו. אדם דתי קם בבוקר וחובש על ראשו כיפה. האמת היא שזו כלל

מצד עצמו עמד על החקירה ומצא שאין אחד אלא אלוֹקִינוּ". עלינו לקחת את שיש לנו ולבנות את הקומה הנוספת, הפרטית שלנו. רהב מאיר הוסיפה עוד כי הרב טאו סיפר שהקטע הזה הוא הראשון ששמע כתלמיד בשיבת מרכז הרב ממורו הגדול – הרב צבי יהודה. כן, הרב צבי יהודה קוק, בנו של הרב אברהם יצחק, נהג כיעקב – הוא לא נתמך רק על יכולותיו של אביו, אף שאלו היו עצומות, אלא יצא לחקור בעצמו.

אבהיר כבר עתה – אין מטרתו של הקובץ המונח לפניכם לחדש ולהעמיק בפלפולים הלכתיים, לחפש שיטות חלופיות וחילוקים בין גרדי הדינים. הוא כמובן מתבסס רק על הפסיקה וההלכה, אך הוא ודאי לא מבקש לפסוק הלכה אלא לשקפה ולהציגה.

למעשה, הוא נועד לצאת למסעות גילוי נקודתיים, לקחת נר קטן ולהאיר את הפינות הכל כך ידועות אך הנשכחות בסדרי חיינו. הוא מבקש לקרוא לנו אל הפנס ושם, כן, מתחת לפנס, לחפש את התשובה לאותן שאלות שהמציאות שנשענת עליהן נוכחת כל כך בשגרת החיים. זוהי קריאה לעצור לרגע, להרחיב את מבטנו ולהעשיר את הבנתנו על הדברים שאנחנו כה רגילים לעשותם עד שנראה כי יותר מאשר אנו עושים אותם הם פשוט נעשים מעצמם. לדעת מה להשיב לעצמנו ולסובבים אותנו. לא לחדש יש מאין ולא לפסוק, אלא לגלות את הדברים הידועים. כי כבר אמר הרב נריה, שלא האדם מקיים את המצוות, אלא המצוות מקיימות את האדם.

בנוסף, עולם ההלכה והמנהג היהודיים הוא כגוף אורגני ההולך וגדל, בעל וקטור של צמיחה ושל התפתחות. אין ההלכה היהודית עצרה בעת אובדן המלכות הראשונה. היא עברה מטמורפוזת קלה והעמיקה בדיון התיאורטי. מערכת משפט יהודי לא היתה, שור שנגח לא נסקל, אך עקרונות ההנחיה והפסיקה היהודיים המשיכו לכוון קומות ונוספות כרוני ההלכה עד שהגענו למהטז של משפט.

גורדי שחקים של מנהגים. אך מצוות הדת אינן הבלחות שעלו בראשיהם של יחידים, אלא הן עקרונות בעלי משמעות. אז כל עוד אנו עונים לעצמנו ניתן להסתפק, לכל הפחות, בדיעה מסוימת. אך ברגע שעלינו להעניק תשובות לאחרים, ובהנחה כי יש בנו יושרה אינטלקטואלית, איננו יכולים שלא להעמיק בחשיבה בנושאים המובנים מאליהם שלפתע נראה שאינם מובנים כלל.

לכן, יצאנו לחקור ולגלות את מה שאמור להיות ידוע.

מסע החקר היה חוויה של לימוד ושל עיון, של התחלת מסע ללא ידיעה היכן הוא יסתיים ושל גילוי רבדים הלכתיים מרתקים – רעיוניים ופרקטיים. כאלו היו עשרים הנושאים שנבחרו, שהאירו זוויות נוספות על מנהגים שהם בליבת העשייה היומיומית, שנוגעים במגוון מעגלי החיים היהודיים. חלקם כאמור יומיומיים, יש מהם הניצבים על ציר השנה או אירועים מיוחדים. חלק מהשאלות מלוות את השיח היהודי מאות בשנים בעוד אחרות האקטואליות ונלקחו משולחן הדיונים של העת האחרונה.

כל התשובות כאן נולדו משאלות שעלו בשיח בין חיילים שאינם דתיים לחיילים שומרי תורה ומצוות שהייתי נוכח בו. בצה"ל, צבא העם, נוסדה ההבנה כי כדי ללכת קדימה צריך לפעמים גם מעט להביט לאחור. לכדוק שהיסודות איתנים דיים, מושרשים נכון. הבנת העקרונות מאחורי מעשינו אינה פריווילגיה אלא הכרח המהווה תנאי כניסה לכל דיון משמעותי. נקודות המפגש וההשקה היו לאבני היסוד. השאלות הבולטות, הרלוונטיות, כונסו והנה הן לפניכם. זוהי אפוא קריאה לשיח, לשיתוף, לחיזוק הנקודות המאחדות אותנו. היכולת להידברות היא אבן יסוד בחיים המשותפים שלנו, ויש לשמור ולחזק אותה. אפשר אפוא לומר שעשרים הסוגיות המופיעות כאן הן "שאלות לקיטבג". ציוד נדרש לכל מי שהשיח היהודי-ישראלי חשוב עבורו.

בסיום המוניה לאחר המי דרררר חיוניו ההחלטה

למצוות – האם יש שוני בחשיבות ביניהן, מופיע "אינדקס רבנים" – התייחסות ביוגרפית קצרה לכמאה רבנים שכתבתם התורנית הובאה ברצף הסוגיות. אין פרק זה נמצא ככפיית הר כגיגית או מתוך הנהוג בלבד. אדרבה, לידע הביוגרפי ישנה חשיבות רבה, כיוון שהוא יכול לשפוך אור על דעות או פסיקות מתוך התייחסות לאופי, לתקופה ולסגנון החיים של הכותב.

בעבורי, כל זה היה רק התחלה. התחלה של אימוץ סגנון חשיבה, למידת דרכי התמודדות נכונות. הדת היהודית וההלכה היהודית מורכבות מסוגיות אין ספור, נושאים מגוונים ורבים מני ים. בכל מקום שאליו נפנה נוכל למצוא עקרונות שמתייצבים ביסודות כל מנהג ומצווה – עלינו רק לעצור ולהתבונן בשגרת חיינו ולבדוק אם אנו מבינים אותם לעומקם. באופן אידיאלי, הראייה הזו יכולה וצריכה להפוך לדרך חיים. לחיות את החוויה הדתית תוך חתירה להבנתה, בכל מנעד הרבדים, זוהי הבטחה לחיזוק המשמעות והעצמת ההבנה של הפעולות שאנו עושים. בנוסף, זה מבטיח שנדע לייצג נאמנה את עצמנו בשאלה הבאה... אז למרות שמדובר בקילומטר הראשון של ריצת המרתון, ישנה כאן התחלה, ויהא חלקנו בזה.

ייתכן מאוד שאותו רגש שלעתים אנו מרגישים שנעדר לדאבוננו בעת חבישת הכיפה וכדומה קשור בדיוק לנקודה הזו – לכך שהבנתנו את המצווה חלקית מאוד. היכולת להעמיק ברובד אחד ובעזרתו לברר את היסודות עשויה להתגלות כזו שמאפשרת להתחבר מחדש אל המצוות, לשוב ולחיות אותן באותה התרגשות וחוויה.

הרב מאיר גולדוויכט דימה את ההליך שאנו צריכים לעבור בעזרת הגרעינים של שבעת המינים. הפירות הקרובים למילה ארץ בפסוק המתאר את שבעת המינים הם: זית, תמר, גפן, תאנה ורימון. וראו את המדרג: את גרעינו של הזית אדם יוציא מפיו מיד – הרי הוא מר. את גרעין התמר כבר אפשר להשאיר מעט מתוך שהוא מתקתק. את

והרעני הענבים אנו לעתים אוכלים יחד עם הפרי – אמנם בדיעבד, אך אפשר. בתאנה, כבר אי אפשר להבחין בין הגרעין לבשר הפרי. ורימון – בו אנו אוכלים את הגרעינים דווקא. כך היא דרכה של תורה – עלינו להתחבר אל גרעין האמת, הפיכת לימוד התורה וקיום המצוות ממשוה מר, טפל ורחוי לשורש הטוב וזהי זכות, לא כורח. כך נצליח להחזיר את השאיפה לקיום המצוות וליהנות מהן.

אז בואו נקדיש מבט שני אל כל אותן הסוגיות הידועות לכאורה, אך המסתירות עוד הרבה, נרד לפשרן ולפרטיהן. בדרך הזו נכניס את הקורש גם אל מצוות של יום חול.

וציטוט אחד לסיום: "הגיד לך אדם מה טוב ומה'ה' דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלהיך" אמר הנביא מיכה (ו, ח) בפסוק שבעיני הוא היפה בתנ"ך. וראו את הדיוק – משפט צריך לעשות. ככה זה, חייבים. את החסד, מלמד הנביא – צריך לאהוב. לעשות כי רוצים. אהבת החסד, העזרה, הלימוד, הנתינה, החקשבה, הקירוב – זהו הנתיב שבו אנו צריכים לצעוד.

לכן, בקומה הראשונה – משפט, סדר וחוקים הכרחיים. בקומה השנייה – אהבת הבריות, הנתינה שלנו. כאשר נבין את ההכרח שבקומה הראשונה ואת הזכות שבקומה השנייה, הקומה השלישית, הצנעת הלכת עם הקב"ה, הדרך הנכונה לעבוד לפניו, כבר תהיה טבעית עבורנו. אם תהיה בנו אהבה ללימוד התורה, לקיום המצוות, לסובבים אותנו, לכל אדם מכל עדה ומגזר, היא תנצח.

נסיים באמרה של הרבי מקוצק: "השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם" – הארץ נתן לבני אדם כדי שיהפכו גם אותה לשמים. אין עלינו המלאכה לגמור, אבל אסור לנו להיבטל הימנה.

נסוגה לאחור, זעה ונעה. על כן, וכדי להתחבר אל אותה עבודת השם עמוקה מתוך הערכה וחוויה, אנו מתנדנדים בתפילה. ה. הנענוע, יש בכוחו לעורר "חום" = התלהבות, שמחה של מצווה והוספת ממד נוסף אל תוך הלימוד והתפילה. ו. בעבר, למדו אנשים רבים מתוך ספר אחד. כיוון שהספר היה מונח למרגלות האנשים, ורבים רצו לקרוא בו, התכופפו כל פעם כמה לומדים, לאחר מכן שבו והזדקפו ואחרים התקברו אל הספר. לימים, צורת הנדנוד הזו הפכה מכורח למנהג, והצטיירה כנוהג שיש בו עניין ועל כן אומצה על ידי העם.

אם רוצים לנסות "לפסוק" כיצד עדיף להתנדנד, אזי על פי רוב הטעמים, התנועה הרצויה לנדנוד היא אחורה וקדימה, כיוון שזו התנועה שמדמה את רובן המוחלט של התנועות המוזכרות. מצד שני, אם תזוזה אופקית תורמת יותר לריכוז, ספק אם יש מי שיתנגד לה.

שורה תחתונה: לתופעת הנענוע (נדנוד) בתפילה מספר רב של הסברים ומשמעויות, החל בקישור לתזוזת הבריאה במעמד הר סיני, להבעת שאיפת הגוף כולו להידבק בקב"ה דרך יצירת התלהבות ועד הסברים היסטוריים על התפתחות המנהג בשגגה. אמנם אין זו הלכה מחייבת, אך על פי רבים ישנה חשיבות למנהג הזה, ועל פי אותם מקורות הצורה הנכונה לנענוע היא לפנים ולאחור.

סוגיה שמינית

אומן, וינה ומירון האם מותר לעלות לקברי צדיקים?

הרגע המותח ביותר של קורסי הקצינים הוא הקראת השיבוצים. כאשר חברי לקורס הקצינים קיבלו את שיבוציהם, אני דווקא הייתי חופשי. כחלק ממסלול ההסדר, עמדתי בפני שיבה לישיבה והשיבוץ הגיע הרבה אחר כך. בזכות זאת, יכולתי להיות על תקן מעודד ליתר חברי שהיו באופן טבעי בלחץ גדול, וגם להסתכל מבחוץ על דרכי ההתמודדות של כל אחד ואחד מהם. המתח, גם אם חלקם יכחישו את זה היום, הוביל אותם לרגעי דתיות יוצאי דופן. אמנם, תמיד היה אצלנו מקום לדת, אך כמות ספרי התהלים שהגיעו לאזור ההמתנה היה בהחלט יוצא מגדר הרגיל. אחד מהצוערים אף הגדיל לעשות, ובסגנון ברכת כהנים הניח את ידיו על ראשה של כל צוערת ובירך אותה לשיבוץ הגון. הצוער הלחוץ ביותר הודיע חגיגית לכל מי שמוכן היה לשמוע, שביום שישי שקדם לאירוע המכונן הוא הלך לקברי הרמב"ם ורבי מאיר בטבריה. אם הוא יקבל את שלבו חפץ, הצהיר, ישוב למקום עם כיבוד לכל המתפללים. אז רבי מאיר זכה לקבל את העוגות, אבל עוד קודם לכן שאל אותי בלחישה אחד מהצוערים האחרים: "חניד, זה מותר מה שהנא עושה? הרי הוא היה מחפלל אצל

נסוגה לאחור, זעה ונעה. על כן, וכדי להתחבר אל אותה עבודת השם עמוקה מתוך הערכה וחוויה, אנו מתנדנדים בתפילה. ה. הנענוע, יש בכוחו לעורר "חום" = התלהבות, שמחה של מצווה והוספת ממד נוסף אל תוך הלימוד והתפילה.

ו. בעבר, למדו אנשים רבים מתוך ספר אחד. כיוון שהספר היה מונח למרגלות האנשים, ורבים רצו לקרוא בו, התכופפו כל פעם כמה לומדים, לאחר מכן שבו והזדקפו ואחרים התקרכו אל הספר. לימים, צורת הנדנוד הזו הפכה מכורח למנהג, והצטיירה כנוהג שיש בו עניין ועל כן אומצה על ידי העם.

אם רוצים לנסות "לפסוק" כיצד עדיף להתנדנד, אזי על פי רוב הטעמים, התנועה הרצויה לנדנוד היא אחורה וקדימה, כיוון שזו התנועה שמדמה את רובן המוחלט של התנועות המוזכרות. מצד שני, אם תזווה אופקית תורמת יותר לריכוז, ספק אם יש מי שיתנגד לה.

שורה תחתונה: לתופעת הנענוע (נדנוד) בתפילה מספר רב של הסברים ומשמעויות, החל בקישור לתזוזת הבריאה במעמד הר סיני, להבעת שאיפת הגוף כולו להידבק בקב"ה דרך יצירת התלהבות ועד הסברים היסטוריים על התפתחות המנהג בשגגה. אמנם אין זו הלכה מחייבת, אך על פי רבים ישנה חשיבות למנהג הזה, ועל פי אותם מקורות הצורה הנכונה לנענוע היא לפנים ולאחור.

סוגיה שמינית

אומן, וינה ומירון האם מותר לעלות לקברי צדיקים?

הרגע המותח ביותר של קורסי הקצינים הוא הקראת השיבוצים. כאשר חברי לקורס הקצינים קיבלו את שיבוציהם, אני דווקא הייתי חופשי. כחלק ממסלול ההסדר, עמדתי בפני שיבה לשיבה והשיבוץ הגיע הרבה אחר כך. בזכות זאת, יכולתי להיות על תקן מעודד ליתר חברי שהיו באופן טבעי בלחץ גדול, וגם להסתכל מבחוץ על דרכי ההתמודדות של כל אחד ואחד מהם. המתח, גם אם חלקם יכחישו את זה היום, הוביל אותם לרגעי דתיות יוצאי דופן. אמנם, תמיד היה אצלנו מקום לדת, אך כמות ספרי התהלים שהגיעו לאזור ההמתנה היה בהחלט יוצא מגדר הרגיל. אחד מהצוערים אף הגדיל לעשות, ובסגנון ברכת כהנים הניח את ידיו על ראשה של כל צוערת ובירך אותה לשיבוץ הגון. הצוער הלחץ ביותר הודיע חגיגת לכל מי שמוכן היה לשמוע, שביום שישי שקדם לאירוע המכונן הוא הלך לקברי הרמב"ם ורבי מאיר בטבריה. אם הוא יקבל את שלבו חפץ, הצהיר, ישוב למקום עם כיבוד לכל המתפללים. אז רבי מאיר זכה לקבל את העוגות, אבל עוד קודם לכן שאל אותי בלחישה אחד מהצוערים האחרים: "תגיד, זה מותר מה שהוא עושה? הרי הוא היה מתפלל אצל מוחמד אם היתה לו ויזה למכה". לדעתי ההתנהגות הזו היתה תופעה

יפה, שמלמדת על עמקי הנפש. אבל אולי באמת יש כאן בעיה?
מדי חודש אלול מוצף נמל התעופה בן גוריון ברבבות נוסעים המבקשים לטוס ליעד הלא-אטרקטיבי במיוחד: אומן שבאוקראינה. מנהג העלייה לקברו של רבי נחמן מברסלב הוא הפסגה שבמרדף אחרי קברי הצדיקים, ואין אדם ללא מיקרופון או עט שלא התייחס אליו. הנושא הזה השתרבב גם לאחד הנאומים הפוליטיים הידועים בעידן האחרון, נאום הקומץ, בו התייחס הנאום ל"מנשקי הקמעות, עובדי האלילים המשתחווים ומשתטחים על קברי קדושים". כמובן, לא רק אומן זוכה לעדנה וביקורים. בפרוביניציה שלנו, צפת היא ללא ספק עיר הקברים המובילה כאשר גם בטבריה, עמוקה ומירון ישנו זרם בלתי פוסק של מבקרים. ולא רק פה – יום לפני בחירות 2016 בארצות הברית עלתה בתו של המועמד הרפובליקני דונלד טראמפ, איוונקה, אל קברו של הרבי מלובביץ' בברוקלין. טראמפ האב היה אז בעמדת נחיתות בסקרים ובתו שחזרה בתשובה האמינה כנראה שהפעולה תועיל. עם עובדות אי אפשר להתווכח – יום לאחר מכן קרה המהפך שאיש כמעט לא ציפה לו, ובניגוד לכל ההערכות דונלד טראמפ נהיה לנשיא. את התפילה המפורסמת הבאה נשאה בת הנשיא בירושלים, בכותל, בביקור נשיאותי. האם היתה זו התפילה ששינתה את הבחירות?

עלייה לקברי הצדיקים ניצבת על הגבול הדק שבין יהדות למיסטיקה, בין אמונת חכמים לעבודה זרה. האלהת הצדיק, הפיכתו לבעל יכולות כשל אלוהי, הרי היא ודאי סכנה, וכבר היו לאורך ההיסטוריה היהודית אנשים שהכריזו על עצמם משיחים והתחתנו עם התורה, וזה אף פעם לא נגמר טוב. יש יסוד להבין מדוע באותו נאום שהזכרנו קודם הובע בוז כלפי אנשים שרואים בקברים כתובת הגונה, ומיד נראה שהיו רבים שיצאו נגד כך הרבה לפני כנסי הבחירות. מנגד, היכולת להתחבר לתורת הצדיק דרך העלייה לקברו, ומכאן אל הקב"ה, היא בוודאי ברכה. אם כך, מרתק

לבחון האם התופעה הזו ביסודה מותרת בכלל ואם כן באילו הגבלות. יתרה מזאת. רבים נוהגים לעלות להתפלל על קברי אבותיהם. האם גם מנהג זה הוא תחת אותו דיין? באופן אישי, לא מזמן מצאנו את עצמנו רצים בין שורות קברים בבית הקברות המרכזי של וינה, בירת אוסטריה. התגלה לנו במקרה כי קברו של סבא רבא רבא, דוד פרקש ז"ל, שאנו לו דור חמישי, נמצא בבית הקברות העצום הזה, השני בגודלו באירופה. זהו בית עלמין שבו קבורים למעלה משלושה מיליון איש, ביניהם בטהובן, שוברט, ברהמס, נשיאי אוסטריה בעבר ואף משפחת רוטשילד וקהילה יהודית ותיקה. אנו, על סמך תמונה דהויה והכוונה קלה של החברא קדישא, יצאנו למסע שיטוט אל המאה הקודמת. כשהגענו לקבר, בנס בפני עצמו, הסתבר שדייקנו – אותה השנה היתה שנת המאה לפטירה. מי היה יכול לדמיין, בווינה של שלהי מלחמת העולם הראשונה, שעוד מאה שנים יבואו הדור החמישי, ממדינת היהודים בארץ ישראל, וידליקו נרות נשמה אי שם בלב בית הקברות העצום. הרגע ההוא היה מרגש מאוד, אבל האם יש לו יסוד הלכתי? האם עלייה לקברי אבות מותרת?

בפרשת ויחי (בראשית מט, כט) מבקש יעקב מבניו שיעלו את עצמותיו לארץ ישראל ויקברו במערת המכפלה: "וַיֵּצֵא אוֹתָם וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֲנִי נֹאסֵף אֶל-עַמִּי קִבְּרוּ אֹתִי אֶל-אֲבֹתִי אֶל-הַמַּעְרָה אֲשֶׁר בְּשֵׂדֶה עֶפְרוֹן הַחֲתָנִי". בהמשך (נ, כד-כה) מבקש גם יוסף את אותה הבקשה מאחיו: "וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל-אֶחָיו אָנֹכִי מֵת וְאֱלֹהִים פָּקֹד יִפְקֹד אֶתְכֶם וְהָעֶלָה אֶתְכֶם מִן-הָאָרֶץ הַזֹּאת אֶל-הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאֲבֹתְהֶם לֵאמֹר וְהָעֶלְתִּים וַיִּשְׁבַּע יוֹסֵף אֶת-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר פָּקֹד יִפְקֹד אֱלֹהִים אֶתְכֶם וְהָעֶלְתִּים אֶת-עַצְמֹתַי מִזֶּה".

האבות מבטאים כאן חשיבות גדולה מאוד למקום הקבורה שלהם. אגב, מעניין כי אין כאן כל ציווי לעלות ולפקוד את הקברים, אלא רק לקבור. בכלל, לא מצאנו אצל האבות עניין של עלייה לקברים. לא

כתוב שאברהם עלה לקברה של שרה ולא שיצחק עלה לקבר אביו. האם נסיק מכאן שאסור לבצע פעולה כזו?

בספר בראשית (לה, יט) מסופר על פטירתה וקבורתה של רחל אמנו: "וַתָּמָת רַחֵל וַתִּקָּבֶר בְּדֶרֶךְ אֶפְרָתָה הוּא בֵּית לָחֶם". שואל על כך בראשית רבה: מדוע יעקב אבינו החליט לקבור את רחל דווקא בדרך אפרת? אלא, הוא עונה, יעקב ראה קדימה וצפה שכאשר ישראל יגלו מארצם הם יעברו באותו נתיב. יעקב תכנן כי באותה העת, כשיעברו ישראל ליד קבר רחל, היא תבקש עליהם רחמים.

עד כאן, הדברים ידועים. רחל היתה זכאית לקבורה ב"חלקת גדולי האומה" שבמערות המכפלה, אך מסיבות של בקשת רחמים מצד הגולים, היא נקברה על אם הדרך. מכאן כבר נוצרה תיאוריה שלמה ומוכרת על תפקידה הייחודי של רחל דווקא בהשבת הגולים. אבל טקסט מרתק בפסיקתא רבתי (חיי ישראל א) מתאר שיח בין יעקב ויוסף בעניין קבורת רחל:

וכיון שבירכם ועשאים שבטים התחיל (יוסף) אומר על עסק רחל, אמר לו למה לא נכנסה לקבורה עמך? שהיה יוסף מיצר על הדבר מאוד. אמר לו יוסף גזור עכשיו ואני מעלה אותה וקוברתה. אמר לו יעקב אין אותה יכול בני, שלא קברתיה שם אלא על פי הדיבור. שאף אני בקשתי להעלותה ולקבורה ולא הניחני הקב"ה שנאמר ואקברה שם מהו שם, על פי הדיבור, ולמה? שגלוי וצפוי לפניו שסוף בית המקדש עתיד להיחרב ובניו עתידים לצאת בגולה והם הולכים אצל אבות ומבקשים מהם שיתפללו עליהם ואינם מועילים להם וכיון שהם הולכים בדרך הם באים ומחבקים קבורת רחל והיא עומדת ומבקשת רחמים מן הקב"ה ואומרת לפניו ריבונו של עולם שמע בקול בכייתי ורחם על בניי, מיד הקדוש ברוך הוא שומע בקול תפילתה.

סיפור הרקע דומה, אבל הטוויסט מרתק. לא יעקב יזם את קבורת רחל בדרך אפרתה, אלא הקב"ה הנחה אותו לעשות כן, כדי שבעתיד תוכל רחל לעורר את רחמיו של... הקב"ה. נניח רגע לשאלת מעלת רחל על פני היתר, ונתמקד בכך שישנה כאן הנחיה מכוונת, לא מקרית, המעלה על נס את חשיבות העלייה לקבר לרבות חיבוק, וביכולת הזו של רחל להתפלל על בניה. לא לחינם ולא ביוזמת אדם נקברה רחל בדרך בית לחם. זהו צו אלוהי.

זאת ועוד. מהנחיית הקב"ה על קבר רחל למדנו כי ניתן להתפלל עבור אירוע לאומי, אך האם מותר להתפלל על קברים עבור בקשות עצמיות?

המקור המובהק הראשון הוא סיפורו של כלב בן יפונה, אותה עלייה לקבר הצהרתית שהיתה כנראה הראשונה בהיסטוריה היהודית. הגמרא במסכת סוטה (לד) מספרת כי בעת שהגיעו שנים עשר המרגלים לחברון, פרש מהם כלב והלך להשתטח על קברי אבות ובבקשה שירחמו עליו וכך יינצל מעצת המרגלים. כלב אכן ניצל והמשיך לתמוך בעמדת משה, וזהו המקור הבסיסי ביותר לפעולת ההשתטחות על קברים.

אגב, במסכת תענית (טז) הולכת הגמרא צעד נוסף בעניין זה, ומספרת כי בזמן תענית על גשמים יש להתפלל על קברי צדיקים למען יבקשו עלינו רחמים. מעניין לראות שישנה דעה בגמרא שאומרת שמטרת העלייה לקבר היא להיראות לקב"ה שאנו חשובים כמתים, ולפי דעה זו אין צורך בקברי צדיקים – אפשר לעלות גם לקברי גויים. משמע, יש טעם לעלייה לקברים – ההידמות כמתים. נראה את הדברים גם מצד מקביל. הקבר הידוע ביותר והנסתר ביותר הוא זה של משה רבנו. הב"ח, רבי יואל סירקיש, במסכת סוטה (יד) כותב כך:

מפני מה נסתתר קברו של משה מעיני בשר ודם מפני שגלוי וידוע לפני הקב"ה שעתיד בית המקדש להיחרב ולהגלות את בני ישראל מארצם, שמא יבואו לקבורתו של משה באותה שעה ויעמדו בתפילה ויתחננו למשה ויאמרו לו, משה רבינו עמוד בתפילה בעדנו, ועומד משה ומבטל את הגזרה מפני שחביבים צדיקים במיתתם יותר מבחייהם.

זאת אומרת, לתפילה על הקבר ישנה יכולת כל כך גדולה, עד שתפילה זו על קברו של משה, שהולחנה גם כשיר חסידי, היתה יכולה לדחות את הגלות וחורבן הבית. אותה תפילה אפשרית "אילצה" את הקב"ה להחביא את קברו של משה. אם כי, לפי המדרש, הצלחת הקב"ה כאן היתה חלקית מאוד.

כמה מאות שנים קדימה יעמוד המשנה לשליט העולם ויבקש להשמיד להרוג ולאבד את עם משה. מנהיג היהודים יבין כי הסיכויים כמעט שאפסו ויעשה צעד דרמטי שלא היה כמותו. מרדכי היהודי עוזב את מקום מושבו בשער המלך ויוצא למסע אל מדבר סיני. בלב המדבר הוא מוצא את קברו של משה רבנו, מעיר אותו מקברו, ויחד הם מתפללים על עם ישראל, זה מלמעלה וזה מלמטה, ומצליחים לבטל את הגזירה. מרדכי שב לשושן והעיר צהלה ושמחה.

מסתבר שעל פי המדרש גם משה היה מעורב באותם ימים יוצאי דופן של מלכות פרס. אגב, באוצר המדרשים (אייזנשטיין, עמ' 58) כתוב כי מרדכי דווקא נשאר בפרס ואלהיו הנביא מינה עצמו למקשר בינו לבין משה.

ישנם עוד מקורות רבים שמלמדים על עליית גדולי ישראל לבתי קברות למען השתטחות על קברי צדיקים. רש"י ביבמות (קכח) כותב כי ביום פטירת הצדיק מושיבים ישיבה על קברו, ושם לומדים ומתפללים. רבי יוסף קארו בספרו מגיד מישרים מתאר את הלימוד והתפילה

בקברו של רשב"י ומרחיב על הפעולה האדירה שזה עשה בעולם. רבנו עובדיה מברטנורא כתב על המנהג להתפלל על קברו של שמואל הנביא והביא עדויות על נשים עקרות רבות אשר נפקדו מתפילה זו ועוד. זאת אומרת, ישנה חשיבות, ישנה השפעה וישנה בעיקר מסורת – הדברים קרו על ידי גדולי ישראל.

מעל הכול ידוע הרבי האחרון מלובביץ' שהיה נוהג באופן קבוע לעלות לקבר חמיו, הרב יוסף יצחק שניאורסון בברוקלין. במכתבי המענה שלו לפניות מכל רחבי העולם הוא מקפיד לכתוב: "אזכיר על הציון", כלומר ציונו של הרב יוסף יצחק חמיו.

וכמובן, אין מי שאינו מכיר את העלייה ההמונית לקבר רשב"י בל"ג בעומר, את קברי הצדיקים בדרום הארץ ועוד.

אך בסופו של יום יש קושי גדול מאוד בצעדים האלו. הרי לכאורה, אותה עלייה לקברי צדיקים היא פגיעה משמעותית בעקרון "אחדותו של הקב"ה"! אי אפשר להתנתק מההרגשה כי בפנייה אל צדיק קבור יש משום התערבות של אמצעי מתווך, ואפילו לא אדם חי. האם הליכה אל קבר אין בה יציאה נגד העקרונות הבסיסיים שעליהם חונכנו – אמונה בקב"ה, תפילה אליו? זאת, כמובן, מעבר לכך שהמעשה במהותו נראה רחוק מאוד מההיגיון הסביר.

ואכן, הרמב"ם התנגד מאוד לכל מה שקשור בתפילה על ידי אמצעי. בהקדמה לפרק חלק הוא כותב: "היסוד החמישי שהוא יתברך הוא הראוי לעבדו ולגדלו ולהודיעו גדולתו ולעשות מצוותיו ושלא יעשה כזה למי שהוא תחתיו במציאות מן המלאכים והכוכבים והגלגלים והיסודות ומה שהורכב מהם... אין משפט ולא בחירה אלא לו לכבוד השם יתברך וכן אין ראוי לעבדם כדי להיותם אמצעים לקרבם אליו אלא אליו בלבד יכולו המחשבות ויניחו כל מה שזולתו ורוב התורה מוזהרת עליו". שום מתווך לא צריך להיות. רק האדם מול בוראו. וישנו קושי נוסף. בסופו של יום, אותם צדיקים אינם בין החיים.

יש כאן ממד ברור של "דרישה אל המתים", צעד אסור הלכתית ללא חולק. בחומש דברים (יח, י-יא) למדנו: "לֹא־יִמָּצָא בָךְ מַעֲבִיר בְּנוֹ-וּבִתּוֹ בָּאֵשׁ קֶסֶם קְסָמִים מַעֲוֹנָן וּמִנְחָשׁ וּמִכְשֵׁף. וְחֹכֵר חֶבֶר וְשֹׂאֵל אוֹב וַיִּדְעֵנִי וַיִּדְרֹשׁ אֶל־הַמֵּתִים".

השאלות האלו הובילו את הרמב"ם להלכה מרתקת (הלכות אבל, ד, ד):

וחופרין בעפר מערות ועושין כוך בצד המערה וקוברין אותו בו ופניו למעלה ומחזירין העפר והאבנים למעלה, ויש להן לקבור בארון של עץ, והמלווין את המת אומרין לו לך בשלום שנאמר ואתה תבוא אל אבותך בשלום, ומצינינים את הקברות ובונים נפש על הקבר והצדיקים אין בונים להם נפש על קברותיהן, דבריהם הם זכרונם ולא יפנה אדם לבקר הקברות.

זה סוג מתקדם של רעידת אדמה. לפי הרמב"ם, אדם לא פונה לבקר בבתי קברות. נקודה. רוצה להיזכר בגדולי הדור? קרא את ספריהם, את התכתובות שהשאירו. הגיע יום השנה לפטירת קרוב משפחה? צפה בסרטונים מהבר מצוות והחתונות. אל תעלה לשום קבר. אגב, מעניין לציין כי הרמב"ם עצמו מספר באיגרת שכתב לאחר ביקורו בארץ ישראל, כי במהלך הסיור הזה נכנס גם אל מערת המכפלה. נישאר כרגע בתהייה האם זה כיוון שיש דין מיוחד למקום, או שמא דין מיוחד לאנשים בדרגה מסוימת. בכל מקרה, הרמב"ם מתבסס בדבריו על גמרא בירושלמי במסכת שקלים (ב, ה):

תני רבי שמעון בן גמליאל אומר אין עושין נפשות לצדיקים דבריהם הן הן זכרונם... כיון שאומרין דבר הלכה מפיהם של צדיקים שפתותיהן מרחשות עמן בקבר.

הדברים האלו מובילים אותנו למקור נוסף של הב"ח (יורה דעה, ריו) שם הוא מדגיש מאוד את הבעייתיות שקיימת בעלייה לקברים. כותב הב"ח כי ראה תשובה של הרב חיים פלטיאל, תלמיד חבר של המהר"ם מרוטנבורג, בעניין אנשים שנדרו ללכת לבית קברות. הרב פלטיאל אכן מסכים שלכאורה זהו צעד שנראה כדרישה אל המתים. כלב, הוא אומר, התפלל במקום קדוש כמו מערת המכפלה כיוון שהמקום יש בו השפעה על כך שהתפילה תישמע. אך יתר בני אדם, שלא יודעים את המעלה הזו, מדוע הם עולים לקברי צדיקים?

הרב פלטיאל מעלה הצעה להתיר את נדר העלייה לבתי קברות ולתרום צדקה במקומו. אך בסוף הוא אומר, כיוון שהעם כבר מחזיק במנהג זה ואין מוחים בהם, והוא מוצא גם סמך בספר הזוהר להשתטח על קברי אבות דווקא, ושם להתפלל על כל הצרות בזכות האבות הקבורים, ניתן להמשיך את הנוהג. מה גם, שנתקנו כבר סדרי תפילה שלמים למשתטחים על קברי אבות ולכן הוא אומר – אין לשום מורה למנוע ולבטל מנהג זה. יסוד מעניין מאוד בזווית מסוימת, מציאות שכמעט אפשר להגיד שמכתיבה הלכה.

הב"ח עושה הבחנה בין העליות לקברים. קודם כול, העלייה מותרת רק למי שמבין שקדושת המקום היא זו שמייצרת את הכר להתעלות, לא הקבורים עצמם. לכן גם עלה כלב אל המקום הזה – מערת המכפלה. מעבר לכך, וכיוון שכך כבר נהוג ויש על מה לסמוך, ממליץ הב"ח להשתטח דווקא על קברי אבות ולא על קברי צדיקים אחרים. מוסיף על כך הר"ן בדרוש השמיני, כי במהלך חייהם הנביאים והחסידים משפיעים טוב לכל בני דורם. לכן, גם אחרי מותם מקומות הקבורה שלהם ראויים להשפיע שפע – בעצמותיהם, בגוף הפיזי, עוד נשארה המעלה האלוקית. לכן, אומר הר"ן, קבעו חז"ל שראוי להשתטח על קברי צדיקים להתפלל שם, מתוך ששם התפילה רצויה יותר.

גם המהרי"ל בדרשותיו אומר דברים דומים: "מה שרגילים ללכת לבית הקברות בתעניות יש כמה טעמים בגמרא... ונראה טעם אחר משום שבית הקברות מקום מנוחת הצדיקים, ומתוך כך הוא מקום קדוש וטהור והתפילה נתקבלה ביותר על אדמת קדש והמשתטח על קברי צדיקים ומתפלל אל ישים מגמתו נגד המתים השוככים שם אך יבקש מה' יתברך שייתן אליו רחמים בזכות הצדיקים שוכני עפר". זאת אומרת, לא אליהם אלא בזכותם. נתקדם אל עבר ההלכה.

הגמרא במסכת בבא בתרא (נח) מספרת על רבי בנאה שעסק בציון קברי אבות. הרשב"ם שם כותב על כך, שכיוון שרבי בנאה היה אדם גדול וחשוב, נתנו לו רשות להיכנס אל קברי הצדיקים. אך יתר האנשים לא זכו לכך.

אגב, הגמרא גם מספרת שבפתח מערת המכפלה עמד אליעזר, עבד אברהם, שמר מפני כניסתם למערה של זרים, ונתן רשות כניסה רק לאנשים גדולים וחשובים.

ואכן, יש מן הפוסקים שפסקו להלכה את דברי הרשב"ם. למשל, שו"ת מנחת יצחק (ח, נג) לרב יצחק יעקב וייס שמביא את דברי הרבי מסאטמר, שכתב שנושא ההליכה אל הקברים הוא ייעודי עבור בני אדם גדולים וצדיקים היודעים ומבינים את סוד הדברים שהוא "התדבקות נפש בנפש", כפי הכתוב בזוהר. לכל היתר אין מקום בקברי הצדיקים.

המחלוקת בין הפוסקים בעניין הזה אדירה. רבים פסקו כדעת אותו משפט ברמב"ם שאוסר על עלייה לקברים, ביניהם הגר"א באיגרת עלים לתרופה, בעוד רבים אחרים, ודאי מהצד החסידי-קבלי, מצדדים בהמשך וחיזוק מגמת העלייה לקברים. הם מביאים את הזוהר שקבע כי צדיקים כמותם אינם מטמאים, והוסיף שבעצם העלייה לקברי הצדיקים העולה לקבר מתקשר עם נשמתו של הצדיק ומתעלה.

הזוהר הוא גם זה שמוביל את הדעה הגורסת כי יום פטירת צדיק הוא יום שמחה ולא יום אבל – יום הילולא, שכן באותו היום התעלה הצדיק סוף סוף מהחיים הגשמיים לרוחניים בגן עדן.

בפועל, המוני ישראל נוהגים לעלות לקברי אבות ולקברי צדיקים ולהתפלל עליהם. ספר חסידים (סימן תן) מוסיף על כך הסבר תיאולוגי מעניין – לדבריו, יש הנאה למתים בכך שאוהביהם עולים לבקרם בקבר ומתפללים לעילוי נשמותיהם וכו'. כהכרת טובה, הם מעוררים רחמי שמים על החיים. זאת אומרת שאנו לא פונים אל המתים, אלא הם עושים זאת בעצמם.

מעניין גם לראות את הנחיית החיי אדם על תפילה אצל קברים (ראש השנה, קלח):

ערב ראש השנה הוא יום אחרון מן השנה וקבלו חז"ל שכל העושה תשובה יום אחד בשנה חשבו כאלו שב כל השנה, ולכן נהגו שכולם מתענים ומשכימים הרבה קודם היום ומרביין סליחות ובוידוים ויש נוהגים עוד לילך על הקברות ואמנם צריכים להיזהר מאוד שלא יכנסו לקברות מי שהוא טמא וגם לא ילך על קברי רשעים כי הם המזיקין. ויהיה נזהר מאוד שלא ישים מגמתו להתפלל ולבקש מן המתים שקרוב הדבר שיהי בכלל ודורש אל המתים אלא שיתפלל לקדוש ברוך הוא שיעשה חסד בזכות הצדיקים המתים ומרבים שם בצדקות ותיחנונים.

אגב, האדמו"ר ממונקאץ' (שו"ת מנחת אלעזר, א, סח) הסביר בהרחבה כי אין כל איסור דורש אל המתים בבקשה ישירה מצדיקים שימליצו בעדנו – מאחר שצדיקים כמותם קרויים חיים, ולכן מותר לבקש מהם שיתפללו בעדנו ואף לרשום פתקאות על קברים בדיוק כפי שנוהגים

לתת פתק לצדיק בחייו. הוא מוסיף כי ידוע על האר"י שהיה שולח פעמים רבות את תלמידיו להשתטח על קברי תנאים ואמוראים כדי שיגלו סתרי תורה. הוא הסביר כי דורש אל המתים זהו גדר אחר – מדובר באדם שמרעיב את עצמו וישן בבית הקברות למען תשרה עליו רוח טומאה. ולעניין חשש תפילה דרך אמצעי – קודם כול, ידוע שכבר בתנ"ך הלכו לנביאים להתפלל. הבעיה היא רק כאשר החיים מתפללים על המתים, אך כאן התפילה היא של המתים על החיים ועל כן אין איסור.

ההיסטוריה מלמדת אותנו שישראל עלו לקברי צדיקים כמעט מאז ומתמיד. ניתן למצוא תיאורים כאלו החל בספר "קבלת צדיקי ארץ ישראל", שפרסם יוסף בן יצחק בין השנים 1146 ל-1187 (על פי: יהושע פראוור, "תולדות היהודים בממלכת הצלבנים", הוצאת יד יצחק בן צבי, 2000). לאחר מכן בנימין מטודלה, שביקר בישראל בין השנים 1167-1172, מתאר את ביקורו בציפורי והשתטחות על קבר רבי יהודה הנשיא ובנו רבן גמליאל.

רבים מהחוקרים קושרים את התפשטות מנהג העלייה לרגל לקברי צדיקים עם גל העולים לארץ ישראל במאה ה-13, עלייה שנבעה מתוך תקווה שהגאולה קרבה בעקבות חילופי השלטון בין הצלבנים למוסלמים (קרב קרני חיטין).

במאה ה-16 התפתח מאוד מנהג של השתטחות על קברי צדיקים בסביבות צפת בעקבות מסע האר"י הקדוש לגילוי קברים. אגב, מעניין לציין כי עד התקופה ההיא אין שום ציון מיוחד של קברו של רשב"י, ורק בעקבות מסעי האר"י הוא מקבל לפתע דגש מיוחד יותר על שאר התנאים בני דורו. תלמידי האר"י מספרים שהוא היה מגלה את הקברים על פי סימני אור שראה במקום הקבר, וכן על פי מוטיב ריח טוב שעלה מקברות צדיקים.

נציין גם כי הרב עובדיה בשו"ת יחוה דעת (ה, נז) כותב כי מותר

לצאת מארץ ישראל כדי להשתטח על קברי צדיקים, אם אכן דעתו לחזור לארץ.

לסיום, ראינו שיש קברי צדיקים בעולם כולו וודאי שבכל שטחי ישראל. אך אי אפשר שלא להביא את אמרתו הידועה של רבי שלמה זלמן אויערבך, אותה השיב לבחור ישיבה שביקש רשות לנסוע בתקופת הלימודים לקברי צדיקים בצפון: "בשביל להתפלל על קברי צדיקים יש צורך לנסוע עד הגליל? כשאני מרגיש צורך להתפלל על קברי צדיקים אני הולך להר הרצל, לקברי החיילים שנפלו על קידוש השם."

שורה תחתונה: עלייה לקברי צדיקים היא מנהג נפוץ בקהילות ישראל. חשוב להבין שהתפילה אל הצדיק היא בעייתית מאוד לדעת רבים מהפוסקים, הן משום שזו פנייה אל המתים – צעד אסור בהלכה – הן מפני שעלינו לפנות אל הקב"ה ועוד. על כן, צריך להתמקד בכך שהנוכחות ליד קברו של הצדיק, יש בה הבסיס להתעלות האדם, וכן יכול להזכיר את זכות הצדיקים, ודאי כאשר המקום יש בו כדי לעורר לתשובה וכדומה. בכל מקרה, על מגמת התפילה להיעשות אך ורק אל הקב"ה.